Vad finns i huvudet på en nazist?

Redan 1935 skrev Herbert Tingsten sin bok om nazismens och fascismens idéer, utgiven 1936 med titeln »Den nationella diktaturen«. DN:s utrikesredaktör Johannes Wickman anmälde boken i tidningen med orden »De som äro obekanta med ämnet skola i denna bok finna allt vad som behövs för att känna och till sitt verkliga värde fatta den nazistiska världsåskådningen.« Boken kom i nytryck på Aldus/Bonniers 1965 och i ännu ett nytryck 1992 på Ratio/Timbro, nu med titeln »Nazismens och fascismens idéer«.

Tingstens framställning är alltjämt fullt relevant, därtill högaktuell. »De moderna nationalsocialistiska och öppet rasistiska partierna och grupperingarna i Sverige har direkt koppling till den gamla nazismen.«, konstaterar Marina Taloyan efter en saklig genomgång i Demokratiutredningens nya skrift »Demokratins förgörare«. Visserligen finns det i taktiska frågor en påverkan också från amerikanska extremister, som inspiratören till Oklahoma-bomberna William Pierce, med deras särskilda inslag av grumlig religiositet och statsfientlighet. Men Hitler är hjälten och det stora föredömet i tanke och handling.

Tingsten gör en oöverträffat intressant analys av den nazistiska bilden av världen.

- Där finns *antiintellektualismen*, »en tendens att upphöja instinkten och intuitionen på förnuftets, viljan och handlingen på reflexionens bekostnad«. Vad Tingsten kallar »vitalismen« är en del av det antirationella. Den kraftfulla handlingen ges ett egenvärde, den som vinner i styrka har därmed också bevisat att han har rätt. Handlingen kan därför inte skiljas från »ideologin« när man analyserar nazismen; hyllandet av handlingen och styrkan är en del av ideologin. Och metafysiken är inbyggd i ideologin, ställs i medveten motsats till den liberala upplysningstron och rationalismen.
- Där finns *förnekandet av individen* som samhällets grund. Individerna har värde blott som byggstenar för högre enheter: rasen, folket. Ur detta kommer föreställningen om »blodsgemenskap« och myterna om »jorden« – »Blut und Boden«. Ett folks riktning följer inte ur intellektuell liberal diskussion; sådant bara splittrar och perverterar och leder till impotens i handling. Nej, ett folk har att finna sin egen »levnadslag«, sin »historiskt tillkomna blodsgemenskap«, sammanhållen genom likhet i ras, språk, historia, kultur och boplats.

  Vad som är folkets »levnadslag« vet bara den nationalsocialistiske ledaren, på samma sätt som enligt Lenin bara den bolsjevikiska eliten kunde tolka arbetarnas sanna intresse. En typisk nazistisk skrift från 30-talet: »Folket i verkligheten kan vara ofritt, trött, splittrat och urartat, det kan vara ett förfallet och döende folk. Gentemot detta folk står folket i sin av levnadslagen bestämda hållning. Endast genom denna hållning blir folket ett fritt, oförgängligt, evigt folk.«
- Ur detta följer också kravet på *statens totalitet*. Folket har bara en väg att gå, sin sanna bestämmelse enligt levnadslagen. Demokratin måste då avskaffas; den representerar »den organiserade splittringen«.

  Nationalsocialismen, sa Goebbels i ett tal 1933, »grundades icke för att konkurrera med andra partier, utan för att förinta alla partier«. Den totala statens ideologi innefattar ett principiellt avvisande av tanken att staten ska erkänna några

individuella frihetssfärer. Ideologen Stapel på 30-talet: »Det består icke längre i staten någon fri tävlan mellan tankar, utan det finns tankar som gäller, tankar som icke gäller och tankar som utrotas.« Den enda rätt som råder är rätten för nationen att nå »rassjälen«. Rättsstat i vanlig mening avvisas.

I ett förord till en bok om den nazityska judepolitiken, väl känd för den som ville se, skrev Tingsten i januari 1936: »Förtrycket rättfärdigas av en ideologi, som brukar betecknas med det stolta namnet världsåskådning. Den är en vävnad av grumligheter och motsägelser, av politiska, ekonomiska och rasbiologiska föreställningar, som av vetenskapen förvisats till vidskepelsens och den intellektuella löslighetens utmarker.«

Men denna grumliga soppa återkommer i alla sina delar i de nationalsocialistiskt inspirerade kretsarna i dag, däribland föreställningen att det svenska folket har förstörts men att det i en framtid under nazistisk ledning, när dagens stat och demokrati fallit, ska återfinna sin rätta »levnadsväg«.

Tingstens analys är intressant också på ett annat sätt. Tingsten visar att de så vanliga föreställningarna om något unikt tyskt som orsak till nazismens frammarsch har svag grund. »Under senare delen av 1920-talet hade den tyska demokratien fungerat relativt bra och efter 1950 har den tyska folkstyrelsen hört till de mest stabila i Europa«, konstaterar Tingsten i efterskriften till 1965 års utgåva av »Nazismens och fascismens idéer«. Versaillesfreden och det tidiga 20-talets hyperinflation hade inte hindrat flera år av sund tysk demokrati. Ännu 1929 var de tysknationella krafterna svaga i val. Svängningen 1930 kan inte förklaras med vad som hände tio år tidigare. Tingsten: »Varför skulle nationalismen ha varit svag under tiden för de hårda skadeståndskraven och Ruhrockupationen,

men plötsligt växa upp under en period, då Ruhr och Rhenlandet var utrymt, den utländska kontrollen avvecklad och skadeståndet fixerat till ett förhållandevis litet belopp?«

Analysen är viktig, för den säger att tendenser av nazistiskt och fascistiskt slag inte är begränsade till en unik historisk situation som rådde i Tyskland, utan kan uppstå på många håll vid en bestämd kombination av ekonomisk kris, social oro och legitimitetsproblem för demokratin. Erfarenheten från Auschwitz är densamma och bekräftad genom flera socialpsykologiska experiment: många, troligen de flesta, av oss skulle kunna begå förfärliga handlingar under särskilda betingelser. Ett visst mått av yttre tryck, ett stort behov av »tillhörighet« till gruppen – det kan räcka, särskilt om propaganda har börjat få oss att tolka världen så att »de andra« antar klichéns egenskaper i stället för att ses som individer.

Vad har nu detta med de aktuella avslöjandena om nazistgrupper i Sverige att göra? Rör det sig inte här mer om ett polisiärt problem än ett politiskt? Några segrar i val tycks inte förestå för nazister eller ens för svagdrickan av Sverigedemokrater.

Ja och nej. Det är ett polisiärt problem. Och det politiska hotet är litet. Men erfarenhet och forskning lär oss att inte slå oss till ro med detta.

Dels lever inte heller svenska nazister i ett alldeles isolerat rum. Hans Lindquist, förre chefredaktören för Falu-Kuriren, lånar en bild från Wittgenstein i sitt bidrag till antologin om »Demokratins förgörare«. Idéströmningar kan liknas vid tågorna i ett långt rep. Inga tågor löper hela vägen från repets ända till den andra. De ligger omlott. Den yttersta delen av repet saknar inte samband med resten av repet. Den knyter an till fibrer längre in och kan inte existera utan dem.

Föreställningar om samhällets organiska natur, om demokratins splittring och onödiga gnabb, om individens uppgående i högre kategorier etc är alls icke ovanliga i dag. I en av de nya tidskrifter som grundats i opposition mot liberalism, modernitet och upplysningssyn – tidskriften »salt« – skriver Tage Lindbom (chef för Arbetarrörelsens arkiv mellan 1938 och 1965) bland annat följande (oktober 1999):

»Det är först 1945, som den allsmäktiga Människan slutgiltigt träder fram och Människoriket utropas. Det verkligt omvälvande är inte det militära krossandet av Tredje Riket utan tolkningen av denna segerdag som den slutliga triumfen över de traditionella värdesystemen, över de konservativa livsformer som i tid såväl som i rum givit fasthet och innehåll åt europeiskt liv. Här har vi att begrunda ett halvsekellångt utrotningskrig i frihetens och jämlikhetens tecken och när vi skådar ut över det växande andliga ruinlandskapet av nihilism och förvirring, undgår vi inte att uppleva tomheten och ensamheten.«

När Lindbom använder begreppet »utrotningskrig« så är det inte om Tredje riket utan om liberalismen efter dess fall. För honom är inte första halvan av 1900-talet, med den nationalchauvinism som resulterade i första världskriget, den kommunism som resulterade i Stalinterrorn och den nationalsocialism som landade i andra världskriget och judeutrotningen, det fasansfulla, utan individens frigörelse, upplysningen och moderniteten därefter.

Dels borde vi ha lärt oss tillräckligt om människans eviga potential för ondska för att inte slå oss till ro. Tribalismen, behovet att tillhöra en stam som bygger murar och fördomar mot andra stammar, ligger djupt i den mänskliga naturen (se

»Flugornas herre av William Golding«). Barn är inte av naturen goda. Civilisation är en tunn fernissa som ständigt måste målas på för att hålla.

Vår tillgång inför 2000-talet är att vi borde ha lärt oss tillräckligt av 1900-talets fasor, däribland nazismen, för att känna igen farotecknen. Men våra civilisatoriska erfarenheter måste medvetet föras vidare, från generation till generation.

5 januari 1999